

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Головін Д. В.

Метою статті є визначення особливостей проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин в умовах сьогодення. Автор наголошено, що одним із дієвих способів устанавлення осіб, що займаються незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, є проведення оперативної закупки.

Виявлено низку проблемних напрямів, що впливають на особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин: неоднозначність тлумачення сутності, змісту, мети та визначення оперативної закупки в законодавстві; організація оперативної закупки в умовах обмеження часу; проведення оперативної закупки за «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо скоєних організованими злочинними групами. Із цією метою проведено аналіз кримінального процесуального законодавства та інших нормативно-правових актів, що регулюють проведення оперативної закупки, для виявлення деяких розбіжностей у тлумаченні змісту та мети оперативної закупки.

Наголошено, що найбільш повне визначення змісту оперативної закупки визначається Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Констатовано, що основною вимогою чинного законодавства є те, що оперативна закупка наркотичних засобів та психотропних речовин може бути проведена лише під час досудового розслідування, інформація про початок якого повинна бути внесена до Єдиного реєстру. При цьому були виявлені факти порушення процесуальної процедури проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин, за яких із метою отримання швидкого результату керівники оперативних підрозділів йдуть на порушення законодавства.

Проаналізовано проблемний напрям сьогодення щодо проведення оперативної закупки за «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо скоєних організованими злочинними групами. Шляхом дослідження даного злочинного способу доведено неефективність деяких існуючих

організаційно-тактичних алгоритмів проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин. Запропоновано нормативно-правові, організаційні та спеціально-технічні шляхи вирішення даного проблемного напрямку.

Ключові слова: оперативна закупка, негласний слідчо-розшуковий захід, наркотичний засіб, психотропна речовина, оперативно-розшукова діяльність.

Holovin D. V. Features of conducting a controlled buy of drugs and psychotropic substances

The purpose of this article is to determine the features of the operational procurement of narcotic drugs and psychotropic substances in today's conditions. The author emphasizes that one of the effective ways to identify persons engaged in the illicit sale of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues is to conduct an operational purchase.

The author identifies a number of problematic areas that affect the features of the operational procurement of narcotic drugs and psychotropic substances: ambiguity in the interpretation of the nature, content, purpose and definition of operational procurement; organization of operational procurement in terms of time constraints; carrying out operative purchase at "contactless" sale of narcotic drugs and psychotropic substances, especially committed by organized criminal groups. To this end, an analysis of criminal procedural legislation and other regulations governing the conduct of operational procurement, in order to identify some differences in the interpretation of the content and purpose of operational procurement.

It is emphasized that the most complete definition of the content of operational procurement is determined by the Instruction on the organization of covert investigative (search) actions and the use of their results in criminal proceedings

The author states that the main requirement of the current legislation is that the prompt purchase of narcotic drugs and psychotropic substances can be carried out only during the pre-trial investigation, information about the beginning of which must be entered into the Unified Register. At the same time, the facts of violation of the procedural procedure for the prompt purchase of narcotic drugs and psychotropic substances

were revealed, in which the heads of operational units violate the law in order to obtain a quick result.

The problem direction of the present, concerning carrying out operative purchase at "contactless" sale of narcotic drugs and psychotropic substances, especially committed by organized criminal groups, is analyzed. By studying this criminal method, the ineffectiveness of some existing organizational and tactical algorithms for the rapid purchase of drugs and psychotropic substances has been proven. The normative-legal, organizational and special-technical ways of the decision of the given problem direction are offered.

Key words: operative purchase, covert investigative measure, narcotic drug, psychotropic substance, operative-search activity.

Постановка проблеми та її актуальність.

На жаль, проблеми протидії наркозлочинності в Україні стають усе більш актуальними. По-перше, це пов'язано з нестабільною політичною та економічною обстановкою в країні. По-друге, з постійним нарощуванням оборотів у сфері наркобізнесу, а саме з розширенням видів наркотичних засобів та психотропних речовин, входженням в обіг нових сильнодіючих та синтетичних наркооб'єктів, а також появою нових «безконтактних» злочинних способів розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин.

Одним із дієвих способів установалення осіб, що займаються незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, є проведення оперативної закупки. Оперативна закупка є дієвою негласною слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на викриття і документування злочинця та безпосередньо самого факту вчинення злочину. Але, на жаль, не завжди правоохоронними органами даний ефективний засіб використовується вміло. Так, у зв'язку з «агресивною» політикою держави у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів збільшується кількість оперативних закупок, яка, своєю чергою, впливає на якість їх проведення. Окрім цього, для отримання найшвидшого результату організація оперативної закупки проводиться за якомога коротший час, що впливає на належний рівень підготовки та призводить до провокації злочинів. Також перехід наркоторговців на «безконтактний» спосіб збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, використовуючи засоби електронної техніки та мережу Інтернет, призводить до часткової неефективності застосування оперативної закупки та встановлення лише особи, яка здійснює кур'єрські функції.

Усе вищевикладене виявляє проблемні питання у сфері застосування оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин і призводить, урешті-решт, до втрачання її результатів доказового значення у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нормативно-правовим та організаційно-тактичним засадам проведення оперативної закупки товарів, предметів та речовин у цілому та безпосередньо наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів займалися такі вчені, як О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.Г. Бурчак, В.О. Глушков, В.В. Голін, Я.В. Давидов, О.М. Джужа, О.Ф. Долженков, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, М.І. Камлик, О.О. Кваша, А.П. Кіцула, О.О. Кисельов, І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Лисиченко, В.П. Меживой, К.А. Мулик, Д.Й. Никифорчук, В.Б. Рушайло, І.В. Сервецький, В.В. Сташис, З.Р. Сулемайнова, В.Я. Тацій, В.П. Тихой, Ю.Е. Черкасов, І.Р. Шинкаренко, О.Н. Ярмиш та ін.

Аналіз наукових досліджень особливостей оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин дає змогу дійти висновку щодо неоднозначності тлумачення сутності, змісту, мети та визначення оперативної закупки. Також проблемам проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин, пов'язаних з організацією даного заходу в умовах обмеження часу, а також за «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо скоєних організованими злочинними групами, приділено недостатньо уваги.

У сьогоденних реаліях дослідження особливостей проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин із метою вирішення вищевказаних проблемних питань є актуальним та, незважаючи на активність наукової думки щодо даної тематики, потребує глибокого наукового аналізу.

Метою статті є визначення особливостей проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Основні положення проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин регламентовано ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України [1], окремими положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та злов-

живанню ними» [3], Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі - Інструкція) [4].

Аналізом вищевказаних нормативно-правових актів встановлено, що в законодавстві немає єдиного визначення змісту оперативної закупки. Так, відповідно до положень ст. 271 чинного КПК України [1], оперативна закупка визначається як одна з форм контролю над учиненням злочину, що є різновидом негласних слідчих (розшукових) дій.

У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] немає визначення оперативної закупки, але в п. 2 ст. 8 проведення оперативної закупки товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності визначено як право оперативних підрозділів, яке надається з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

У ст. 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [3] законодавець дає таке визначення оперативної закупки - операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, мета якої визначена як «для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

Найбільш повне визначення змісту оперативної закупки дається в п. 1.12.3. Інструкції [4], а саме оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, із метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Також немає єдиної думки щодо змісту поняття оперативної закупки серед учених. Так, З.Р. Сулейманова, І.Р. Шинкаренко вважають оперативну закупку методом оперативно-розшукової діяльності. З.Р. Сулейманова розглядає оперативну закупку як метод, який включає комплекс опера-

тивно-розшукових та інших дій, що забезпечують придбання наркотичних засобів і документування протиправної діяльності осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, із метою їх викриття [5]. О.О. Кисельов вважає, що оперативну закупку наркотичних засобів, наркотичних речовин і прекурсорів слід уважати методом оперативно-розшукової діяльності, а саме одним із варіантів оперативної комбінації, який має всі її показники [6].

На відміну від вищевказаних учених С.П. Яковлев вважає, що поняття «оперативна закупка» тотожне поняттю «перевірочна закупка», під час проведення якої допускається оплатне придбання товарів, предметів, цінностей тощо, вільна реалізація та обіг яких заборонений або обмежений, із метою виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів [7].

Достатньо широке тлумачення змісту поняття «оперативна закупка» викриває проблеми розробленості теоретичного підґрунтя застосування оперативної закупки. Неоднозначність визначення змісту поняття «оперативна закупка» потягнуло за собою проблеми в усьому теоретико-понятійному апараті. Так, під час аналізу було встановлено також дуже широке тлумачення мети проведення оперативної закупки.

Так, відповідно до п. 1.12.3. Інструкції [4], метою оперативної закупки є «...викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила». А О.М. Бандурка вважає, що оперативна закупка проводиться з метою виявлення фактів злочинної діяльності та перевірки оперативної інформації, отриманої оперативним працівником з іншого приводу у зв'язку з розслідуванням кримінальної справи [8, с. 110]. В.Б. Рушайло метою оперативної закупки бачить отримання заборонених речей, предметів, речовин, які вилучені із цивільного обігу чи обіг яких обмежено [9, с. 407]. На нашу думку, визначення оперативної закупки, які найбільш повно розкривають зміст мети проведення даного заходу, відображені в п. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] та п. 1.12.3. Інструкції [4], які, своєю чергою, за змістом схожі. Так, у Законі метою оперативної закупки визначено «...виявлення та документування фактів протиправних діянь», а в Інструкції - «...викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила».

Основною вимогою чинного законодавства є те, що оперативна закупка наркотичних засобів та психотропних речовин може бути проведена лише під час досудового розслідування, інфор-

мація про початок якого повинна бути внесена до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР). Але, на жаль, зустрічаються випадки, коли обмеженість часу та бажання отримати швидкий результат штовхають керівників оперативних підрозділів на порушення законодавства. Так, Апеляційний суд Полтавської області від 03 листопада 2015 р. виніс Ухвалу щодо виправдувального вироку відносно ОСОБИ_2, яка за 100,00 грн збула 3,568 г канабісу особі, яка брала участь в оперативній закупці (і за це отримала шість років тюрми). Причиною такого рішення стало те, що під час розгляду справи було встановлено, що дозвіл на проведення негласної (розшукової) дії був наданий слідчим суддею до внесення даних про кримінальне правопорушення до ЄРДР. У матеріалах справи відсутня також постанова прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину. Таким чином, не було дотримано правильної процедури проведення оперативної закупки, і докази обвинувачення, отримані внаслідок такої закупки, є недопустимими (згідно зі ст. 86 КПК України), у зв'язку з чим вирок було скасовано [10].

Цей приклад яскраво ілюструє, до чого може призвести порушення визначених законом норм.

Значні труднощі викликає проведення оперативної закупки за «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо скоєних організованими злочинними групами. Так званий спосіб «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин заснований на використанні сучасних електронних засобів (смартфон, планшет, стаціонарний комп'ютер, ноутбук тощо) та мережі Інтернет. При цьому у зв'язку з тим, що саме мережа Інтернет сьогодні стала «нескінченим» інформаційно-комунікаційним джерелом, злочинці, які здійснюють незаконний збут наркотичних засобів та психотропних речовин, дуже успішно цим користуються. Мережа Інтернет дає змогу злочинцю залишатися умовно анонімним та без ризику для себе рекламувати і реалізовувати наркотичні засоби та психотропні речовини.

Реклама наркотичних засобів та психотропних речовин наркозлочинцями здійснюється дуже активно. Це відбувається не лише за допомогою електронних ресурсів у мережі Інтернет, а й безпосередньо на вулицях, у дворах, шляхом здійснення написів на стінах жилих будинків, гаражів із використанням умовних слів «сіль», «марка», «закладка», з додаванням Skype-адреси.

Далі безпосередньо весь процес пошуку, вибору та продажу самого «товару» відбувається

дистанційно та умовно анонімно. Спілкування можливе в режимі он-лайн через програми Skype, Viber, WhatsApp, шляхом Інтернет-листування у чатах та соціальних мережах (Facebook, Twitter, Instagram тощо).

За таких обставин покупець та продавець залишаються незнайомими. Навіть сам процес купівлі-продажу відбувається без безпосереднього контакту продавця та покупця. Продавець через SMS-повідомлення надає секретний код ваучера телефонного номера для здійснення банківського переказу на зазначений рахунок. Наркоторговці маскують в адресах підставні акаунти, оплати знеособлені, «гаманці», куди переводять кошти, рахунки часто знаходяться в інших країнах.

Передача безпосередньо наркотичних засобів та психотропних речовин здійснюється шляхом «закладки» або кур'єрських послуг. При цьому кур'єр, як показує практика, не знає самого продавця, а іноді взагалі не володіє інформацією, який «товар» доставляє покупцю. «Закладками» є легкодоступне місце (стовбур дерева, водостічна труба, пустоти під камінням чи цеглиною, біля рекламного щита, під парканом, у клумбах тощо), місце знаходження якого передається покупцю після сплати коштів за «товар».

Використання наркозлочинцями під час збуту наркотичних засобів та психотропних речовин мережі Інтернет призвело, на нашу думку, до невідєдатності проведення оперативної закупки наркооб'єктів із застосуванням існуючого організаційно-тактичного алгоритму, за якого отримання та фіксація саме доказової інформації відбувається під час безпосереднього контакту продавця та покупця наркотичних засобів.

Із метою розроблення нових організаційно-тактичних алгоритмів проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин за «безконтактного» способу передачі, на нашу думку, необхідно залучати представників кіберполіції. Саме працівники кіберполіції в сучасних умовах здатні отримати доказову інформацію щодо факту незаконного збуту наркотичних засобів та психотропних речовин і встановлення безпосередньо особу злочинця-продавця. Це може бути досягнуто за допомогою вміння використовувати VPN-з'єднання; мати заздалегідь вигадані та законспіровані акаунти в соціальних мережах (Instagram, Facebook, YouTube, Twitter, NowPublic, MySpace, а також заборонені в нашій державі «Однокласники» та «ВКонтакте») і месенджерах (Telegram, Skype, WhatsApp, ICQ, Wickr, Messenger, Viber, ChatSecure, QIP, Cryptocat та ін.); уміння

користуватися сучасними платіжними засобами, додатками та платформами (зокрема, криптовалютами); уміння проводити розвідку з метою встановлення місцезнаходження злочинця за його IP-адресою або IMEI смартфона тощо.

При цьому тактика проведення оперативної закупки передбачає спочатку встановлення місця знаходження злочинця - продавця наркотичних засобів та психотропних речовин із подальшим установленням за ним спостереження. За подальшого проведення оперативної закупки повинна проводитися безпосередня фіксація дій злочинця-продавця під час купівлі-продажу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Ці організаційно-тактичні алгоритми проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин ще тільки розробляються в практиці оперативних підрозділів Національної поліції України. Із цієї метою необхідне здійснення організаційно-правового забезпечення взаємодії оперативних підрозділів із підрозділами кіберполіції; підвищення спеціальних знань та вмінь працівників оперативних підрозділів щодо отримання інформації о наркозлочинцях за допомогою мережі Інтернет; виявлення та залучення сучасних технологій із метою документування злочинних дій, особливо за відсутності можливості безпосереднього спостереження за особою, що здійснює незаконний збут наркотичних засобів та психотропних речовин.

Висновки. З огляду на вищевикладене, можна констатувати такі особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин:

1. У законодавстві спостерігається неоднозначність тлумачення сутності, змісту, мети та визначення оперативної закупки, що тягне за собою проблеми організаційно-тактичного характеру та дає достатньо широкий діапазон для їх тлумачення. На нашу думку, найбільш удалим поняттям, яке розкриває зміст та мету оперативної закупки, регламентоване п. 1.12.3. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5 [4], а саме оперативна закупка полягає в імітації при-

дбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, із метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

2. Оперативна закупка наркотичних засобів та психотропних речовин повинна проводитися лише відповідно до чинного законодавства, а саме під час досудового розслідування, після внесення інформації про нього до Єдиного реєстру.

3. Організаційно-тактичні алгоритми проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин за «безконтактного» їх збуту потребують теоретико-правового та науково-практичного оновлення. Це повинно відбуватися за такими напрямками: здійснення організаційно-правового забезпечення взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції та кіберполіції; підвищення спеціальних знань та вмінь працівників оперативних підрозділів щодо отримання інформації о наркозлочинцях за допомогою мережі Інтернет; залучення сучасних технологій із метою документування злочинних дій, особливо за відсутності можливості безпосереднього спостереження за особою, що здійснює незаконний збут наркотичних засобів та психотропних речовин.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №№ 9-13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.08.2021).

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 24.08.2021).

3. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордон-

ної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5. *Мін'юст України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 01.09.2021).

5. Сулейманова З.Р. Оперативна закупівля наркотичних засобів у структурі тактичної операції. URL: www.lex-line.com.ua.

6. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. Москва, 2011.

7. Давыдов Я.В. Оперативно-розыскная деятельность : конспект лекций. Москва, 2007.

8. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 244 с.

9. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебник / под ред. В.Б. Рушайло. Санкт-Петербург : Лань, 2000, 720 с.

10. Оперативна закупка наркотичних засобів може проводитись лише у разі внесення відомостей про злочин до ЄРДР при наявності доручення на це слідчого (ВССУ від 12 травня 2016 р. у справі № 553/1018/15-к) 31.01.2017. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/vssu_operativna_zakupka_narkotichnih_zasobiv_moge_provoditis_lishe_u_razi_vnesennya_vidomostey_pro_zlochyn_do_erdr/.

*Головін Д. В.,
аспірант кафедри криміналістики та психології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*